

Boran Berčić

Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet, Omladinska 14, HR-51000 Rijeka
bbercic@ri.t-com.hr

Utilitarizam

Sažetak

U ovom članku autor razmatra osnovne inuticije za i protiv utilitarizma, prvenstveno probleme na koje utilitarizam nailazi u domeni distributivne pravednosti. Sukob intuicija razmatra se u idealiziranoj situaciji u kojoj dijelimo »manu s neba«, dakle, u situaciji u kojoj su po pretpostavci irelevantne zasluge, potrebe, vlasnički odnosi iz prošlosti, itd. (10,10; 10,15; 5,25). Čak i u takvoj situaciji distribucija koju preferira utilitarizam izgleda problematična. Inuticije o jednakosti, prioritetu, apsolutno i relativno boljem položaju, marginalnoj korisnosti, itd. jake su i u situaciji u kojoj smo apstrahirali od svih konkretnih okolnosti. Zanimljivo je da utilitarizam nije u svim mogućim situacijama u konfliktu s egalitarizmom; utilitarističke inuticije u konjunkciji s inuticijama o prioritetu i marginalnoj korisnosti zapravo daju egalitarističke posljedice.

Ključne riječi

konzekvencionalizam, utilitarizam, namjere, posljedice, princip najveće sreće, račun sreće, distribucija dobara, egalitarizam, marginalna korisnost, minimum, prioritet

Konzekvencionalizam je gledište prema kojem ono što primarno trebamo vrednovati jesu *konzekvence ili posljedice naših postupaka*. Posljedice naših postupaka su ono u čemu je utemeljena *sva* etička vrijednost naših postupaka, principa, karakternih osobina i svega ostalog što uopće podliježe etičkom vrednovanju. Postupke treba suditi po posljedicama do kojih dovode, pravila treba suditi po tome do kakvih posljedica dovodi njihovo pridržavanje, karakterne osobine treba suditi po tome do kakvih posljedica dovode postupci onih koji ih imaju, institucije u društvu treba suditi po tome do kakvih posljedica dovodi njihovo funkcioniranje, itd. Dakle, ono što je *primarno* dobro ili loše jesu posljedice naših postupaka, sve ostalo je dobro ili loše *u deriviranom smislu*, isključivo obzirom na to do kakvih posljedica dovodi.¹ Motivacija za konzekvencionalizam jasna je i jednostavna; poznata je izreka da je *put u pakao popločan dobrim namjerama*, upravo je to osnovna intuicija na koju se oslanja konzekvencionalizam. Što nam vrijedi što smo se ponašali u skladu sa svim pravilima ako je naše ponašanje dovelo do loših posljedica? Što nam

1

Iako su utilitaristi više skloni vrednovanju *stvarnih* posljedica naših postupaka, možemo primarno vrednovati i *namjeravane* posljedice, u tom slučaju govorimo o *utilitarizmu namjera*. Ako se netko dvoumi između postupaka A i B, a na osnovi raspoložive evidencije smatra da A dovodi do 100 jedinica sreće a B do 80, onda *on treba učiniti A*, čak i kada B zapravo dovodi do 150 jedinica sreće. Ako

pak smatra da postupak A dovodi do 100 jedinica sreće s vjerojatnošću od 50%, a B do 80 s vjerojatnošću od 80%, onda *on treba učiniti B*, budući da B dovodi do veće očekivane korisnosti. Ukratko, ne možemo od ljudi tražiti da čine ono što je naprosto najbolje znali oni za to ili ne, od ljudi možemo tražiti da čine ono što je najbolje *u svjetlu dostupnog znanja i dostupnih informacija*.

vrijedi što smo razvijali ove ili one karakterne osobine ako one nisu dovele ni do kakvih dobrih posljedica? Jasno, ako se složimo oko toga da ono što primarno treba vrednovati jesu posljedice naših postupaka, prvo sljedeće pitanje jest *kako vrednovati posljedice*. To jest, koje su to posljedice dobre a koje loše? Što je to što ih čini dobrima ili lošima? Najjednostavniji i najpoznatiji odgovor na ovo pitanje predstavlja *utilitarizam*.

Prema utilitarizmu, *jedino što je po sebi dobro jest sreća, sve ostalo dobro je samo u mjeri u kojoj vodi sreći*. Dakle, jedino što ima intrinzičnu vrijednost jest sreća, ostale stvari mogu biti samo instrumentalno vrijedne i to u mjeri u kojoj dovode do sreće. *Jedino što je po sebi loše jest bol ili patnja, sve ostalo loše je samo u mjeri u kojoj dovodi do boli ili patnje*.² Stoga sva velika pitanja kao što su: Što je dobro?, Što trebam činiti?, Kako trebam živjeti?, Što je smisao života?, Čemu trebam težiti?, za utilitariste imaju jednostavan i očit odgovor: to je *Sreća!* Sasvim je jasno u čemu se sastoji etički ispravno djelovanje: u *maksimiziranju sreće*. Utilitarizam je naprosto izraz *nastojanja da ljudima bude bolje, da bolje žive i da budu sretni*. Utilitaristi smatraju da naše postupke trebamo vrednovati isključivo po tome do koliko sreće dovode. Ako u datoj situaciji postupkom A možemo dovesti do 30 jedinica sreće a postupkom B do 14, jasno je što trebamo učiniti, trebamo učiniti A! Ako postupkom C možemo usrećiti 15 ljudi a postupkom D usrećiti 200 ljudi, jasno je što trebamo učiniti, trebamo učiniti D! Ove utilitarističke intuicije sažete su u principu najveće sreće.

Princip najveće sreće

Temeljni dezideratum utilitarizma jest *najveća sreća najvećeg broja ljudi*. To je misao koja ih vodi; što je moguće većem broju ljudi treba osigurati što je moguće veću količinu sreće. Stoga motto utilitarizma glasi *najveća sreća najvećeg broja*. To je, gotovo bi se moglo reći, mantra utilitarizma. Tako *princip najveće sreće*, osnovni a zapravo i jedini princip utilitarizma, glasi:

PNS: Čini ono što dovodi do najveće sreće najvećeg broja ljudi!

Princip najveće sreće je izuzetno plauzibilan princip, pogotovo u okolnostima u kojima naše odluke imaju posljedice po velik broj ljudi. Zamislite da ste ministar prometa i da donosite odluku o tome koji ćete autoput graditi, A ili B. Na raspolaganju imate dovoljno sredstava da izgradite bilo jedan bilo drugi, međutim, nemate dovoljno sredstava da izgradite oba. Autoput A će s glavnim gradom povezati 1 400 000 ljudi, dok će autoput B s glavnim gradom povezati tek 300 000 ljudi. Ako je njihova važnost i u svim ostalim aspektima proporcionalna broju stanovnika, recimo, za potrebe tranzita, industrije, itd., za kojega ćete se odlučiti? Jasno, izgradit ćete autoput A zato što će on povezati s glavnim gradom *veći broj ljudi!* Pod pretpostavkom da ljudi žele taj autoput, da će se njime koristiti i da će im biti bolje ako ga budu imali nego ako ga ne budu imali, *trebate donijeti odluku koja će najvećem broju ljudi donijeti najveću sreću*, drugim riječima, trebete postupiti upravo prema principu najveće sreće. Niz je situacija u kojima se taj princip naprosto nameće kao jedini ispravni pa čak i kao jedini mogući. Zamislite da ste general i da trebete zauzeti neki grad kojega drže neprijateljske snage. Na raspolaganju su vam dva plana za zauzimanje grada; u okviru plana A predevideni gubici su 600 vojnika, u okviru plana B 170. Ako nema osjetnih razlika u ostalim relevantnim aspektima, na primjer, u brzini napredovanja, u civilnim gubicima, itd., jasno je za koji se plan trebete odlučiti. Zamislite da će fuzioniranjem dvaju poduzeća od kojih svako ima po 1000 radnika bez posla ostati 500 ljudi. Me-

đutim, ako se poduzeća ne fuzioniraju, jedno će propasti i bez posla će ostati 1000 ljudi. Što trebate učiniti, fuzionirati poduzeća ili ne? Ako su svi ostali parametri jednaki; plaće, uvjeti rada, itd, odgovor se naprosto nameće.

Račun sreće

Jeremy Bentham je bio uvjeren da je moguće *izmjeriti* i *izračunati* količinu sreće do koje neki postupak dovodi. Za Benthama sreća nije nekakva subjektivna himera koja će zauvijek izbjegavati egzaktni i znanstveni pristup, već potpuno objektivna činjenica u svijetu koju se može i mora *kvantitativno* zahvatiti. Stoga je dao i točnu uputu za mjerenje sreće, to je poznati utilitaristički *račun sreće*.³ Budući da utilitarizam dobro izjednačava sa srećom, a ispravno s onim što uvećava sreću, račun sreće predstavlja uputu za mjerenje i računanje etičke ispravnosti postupka. Stoga, kada procjenjujemo koliko će sreće proizvesti neki postupak, moramo uzeti u obzir slijedeće *elemente* ili *dimenzije*:

1. intenzitet,
2. trajanje,
3. izvjesnost ili neizvjesnost,
4. bliskost ili udaljenost,
5. plodnost,
6. čistoća,
7. opseg.

Intenzitet sreće je naprosto jakost ili snaga sreće: postupak koji dovede do dvostruko jačeg osjećaja sreće dvostruko je bolji postupak. *Trajanje* sreće: postupak koji proizvede pet sati sreće pet je puta bolji od postupka koji proizvede jedan sat sreće. *Izvjesnost* ili *neizvjesnost* da će postupak doista dovesti do sreće: postupak koji s vjerojatnošću od 50% dovodi do neke količine sreće dvostruko je bolji od postupka koji dovodi do iste količine sreće s vjerojatnošću od 25%. *Bliskost* ili *udaljenost* u vremenu: bolji je postupak koji brže dovodi do sreće, što prije dovede do sreće to je bolji. *Plodnost* je vjerojatnost da će neki postupak u više navrata dovesti do sreće: postupak za kojega je vjerojatnije da će ponovno dovesti do sreće bolji je od postupka za kojeg je to manje vjerojatno, što će više puta dovesti do sreće to je bolji. *Čistoća* je omjer sreće i boli do kojeg dovodi neki postupak: od dva postupka koji dovode do jednake količine sreće bolji je onaj koji uz to dovodi do manje količine boli, što je sreća do koje dovodi čišća to je postupak bolji. *Opseg* je broj ljudi na koje se odražava neki postupak: postupak koji usreći sto ljudi sto je puta bolji od postupka koji usreći jednog čovjeka.

2

Utilitarizam može biti privlačna pozicija i zato što predstavlja prirodnu osnovu za *etički vegetarijanizam* – gledišta da se ne smije ubijati životinje da bi ih se pojelo. Osnova je sasvim jasna i jednostavna; *budući da i životinje mogu osjećati bol i ugodu, ne smije ih se ubijati iz istog razloga iz kojeg se ne smije ubijati ni ljude*. Istina, životinje jesu manje inteligentne od ljudi, ne govore, ne koriste se oruđima, one mogu biti i manje osjetljive od ljudi, ali *imaju sposobnost da osjećaju ugodu*

i neugodu i to je osobna zbog koje ih se ne može izostaviti iz etičkih razmatranja.

3

Jeremy Bentham (1748.–1832.), engleski filozof prava, otac utilitarizma. Račun sreće (*Felicific calculus, Utility calculus, Hedonistic calculus*) izložio je u Poglavlju IV svog poznatog djela *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation* iz 1789.

Dakako, često je vrlo teško točno procijeniti količinu sreće do koje dovodi neki pojedini postupak. Stoga kritičari utilitarizma odbacuju račun sreće kao nešto što je *toliko komplicirano da je naprosto neupotrebljivo u svakodnevnom životu*. Čak i kada bi bilo moguće pronaći, uvrstiti i izračunati točne vrijednosti, to bi toliko dugo trajalo da nikada ne bismo stigli na vrijeme donijeti ispravnu odluku. A što će nam takva teorija? Ono što nam treba jest teorija koja će konkretnim ljudima reći što da čine u konkretnim situacijama, a ne teorija za koju nam je potreban superkompjuter koji može procesirati ogromne količine informacija u strahovito kratkom vremenu. Zbog toga utilitarizam sa svojim računom sreće u najboljem slučaju može opstati samo kao čisto akademska teorija, a ne kao stvarna etička teorija. Na ovom prigovoru pogotovo inzistiraju zastupnici *deontičke etike* – koji smatraju da trebamo postupati po pravilima. Isto tako, veliku mu težinu pridaju i *utilitaristi pravila* kada argumentiraju protiv *utilitarista postupaka*. Doista, daleko je brže i jednostavnije postupati po općim pravilima nego u svakom pojedinom slučaju izračunavati sve dobre i loše posljedice svojih postupaka, na koncu, pravila su upravo zato i nastala. Iako ovaj prigovor ima svoju težinu, pitanje je koliko je on zapravo jak i što doista pokazuje.⁴ Prigovor ne pokazuje da je račun sreće nešto što je *u principu* nemoguće, on samo pokazuje da ga je *de facto* teško u potpunosti provesti. Stoga se račun sreće može shvatiti kao *okvirnu uputu* za etičko vrednovanje. Mi često razmišljemo o posljedicama do kojih bi mogli dovesti naši postupci. Račun sreće nam pri tome može pomoći. Dakle, možemo ga shvatiti kao sredstvo za ekspliciranje i sistematiziranje nečega što ionako činimo. Kao i kod svakog računanja, vremenom ćemo postati brži i točniji, pa će time i naši postupci postati moralno bolji. Činjenica da ne možemo sagledati *sve* posljedice svojih postupaka sigurno ne pokazuje da uopće ne trebamo uzeti u obzir posljedice svojih postupaka; trebamo u mjeri u kojoj možemo.

Utilitarizam postupaka i utilitarizam pravila

Utilitarizam postupaka (act utilitarianism) jest gledište da *svaki pojedini postupak* treba vrednovati po posljedicama do kojih dovodi, dok je *utilitarizam pravila (rule utilitarianism)* gledište da su *pravila* ono što treba vrednovati po posljedicama do kojih dovodi njihovo pridržavanje. Dakle, prema utilitarizmu pravila pojedine postupke vrednujemo ovisno o tome jesu li ili nisu u skladu s pravilima koja dovode na najveće ukupne količine sreće. Zbog toga se utilitarizam postupaka još naziva i *direktni utilitarizam*, jer se pojedine postupke vrednuje direktno, dok se utilitarizam pravila onda naziva *indirektni utilitarizam*, jer se pojedine postupke vrednuje indirektno, ovisno o tome pripadaju li kategoriji postupaka koji inače dovode do najveće ukupne sreće. Klasični utilitarizam Benthama, Sidwicka i Milla je utilitarizam postupaka, oni su smatrali da treba vrednovati pojedine postupke. Međutim, sredinom dvadesetog stoljeća utilitaristi su se okrenuli utilitarizmu pravila.⁵ Zašto? Prije svega, činjenica je da u našem moralu, takvom kakav *de facto* jest, postoje pravila kojih se pridržavamo: Ne ubij!, Ne ukradi!, Održi obećanje!, itd. Budući da takva pravila postoje i budući da igraju važnu ulogu u moralu, etička teorija koja ih ignorira naprosto ne može predstavljati zadovoljavajuću rekonstrukciju našeg moralnog sustava. Štoviše, pravila se često pridržavamo čak i kada u danim okolnostima ne dovode do najboljih posljedica, naprosto zato što smo uvjereni da ne smijemo kršiti ta pravila. Čak i kada bi krađa u danim okolnostima dovela do boljih posljedica, uvjereni smo da ne smijemo krasti; čak i kada bi kršenje obećanja u danim okolnostima dovelo do boljih

posljedica, uvjereni smo da moramo održati obećanje; itd. Tako utilitarizam pravila zapravo predstavlja *kompromisnu poziciju između konzekvencionalističke i deontičke etike*, to jest, između gledišta da postupke treba vrednovati po posljedicama do kojih dovode i gledišta da postupke treba vrednovati prema pravilima pod koje potpadaju. Iako kompromisna pozicija, utilitarizam pravila je po svom duhu ipak konzekvencionalistička pozicija jer se pravila vrednuju po posljedicama do kojih dovode. Ako pridržavanje nekog pravila u *najvećem broju slučajeva* dovodi do boljih posljedica nego nepridržavanje tog pravila, onda se tog pravila trebamo pridržavati *uvijek*. Ili, tog se pravila *uvijek* trebamo pridržavati ako dovodi do boljih posljedica *barem u više od 50% slučajeva*. Nadalje, kao što je već spomenuto, *jednostavnije je pridržavati se općih pravila nego u svakom pojedinom slučaju izračunavati omjer dobrih i loših posljedica*. Gdje bi nas to dovelo kada bismo u svakom pojedinom slučaju uzimali u obzir sve moguće posljedice? Naprosto je brže, lakše i jednostavnije pridržavati se općih pravila. Uz to, pridržavanje jasnih i eksplicitnih pravila olakšava život u zajednici, što je sigurno osnovna funkcija etike. Lakše je funkcionirati u društvu u kojem ljudi naprosto izvršavaju obećanja nego u društvu kojem ljudi od slučaja do slučaja procjenjuju treba li izvršiti obećanje ili ne; lakše je funkcionirati u društvu u kojem ljudi naprosto ne krađu nego u društvu u kojem svaki puta procjenjuju da li će krađa ipak dovesti do najveće ukupne sreće, itd. Na koncu, najjači razlog za odustajanje od utilitarizma postupaka i prihvaćanje utilitarizma pravila jest *kršenje ljudskih prava*. Naime, najveća sreća najvećeg broja u nekim se situacijama postiže upravo drastičnim kršenjem prava pojedinaca. Deseci tisuća Rimljana uživali su promatrajući Kršćane bačene lavovima. Utilitaristički račun sreće lako bi mogao pokazati da njihova sreća nadmašuje patnju i bol nekolicine rastrganih Kršćana. Ako bi račun sreće to doista pokazao, onda bi prema utilitarizmu postupaka zabava starih Rimljana bila etički opravdana. Ako bi užitak i sreća robovlasnika nadmašila patnju robova, prema utilitarizmu postupaka robovlasništvo bi bilo etički ispravno društveno-političko uređenje. *Progoni nepopularnih manjina* lako bi doveli do najveće sreće najvećeg broja. U nekim bi okolnostima čak i *osuđivanje nevinih* moglo dovesti do najveće ukupne količine sreće. Na primjer, u okolnostima u kojima uzavrelo javno mnijenje traži krivca za počinjeni zločin osuđivanjem nevinog čovjeka mogu se izbjeći neredi širih razmjera u kojima bi stradao veći broj ljudi. U takvim bi okolnostima prema utilitarizmu postupaka čak bila etička dužnost pravosuđa da pronade žrtvenog jarca i kazni ga za zločin kojega nije počinio. Na koncu, paradoksalno je i ironično što bi društvo u kojem se svi pridržavaju pravila izuzetno dobro stajalo u pogledu najveće sreće najvećeg broja, tako da čak i utilitaristi koji sami ne vjeruju u pravila smatraju da je dobro da ljudi vjeruju u pravila i pridržavaju ih se. Drugim riječima, konzekvencionalistički gledajući, dobro ili čak najbolje društvo bilo bi ono u kojem ljudi prihvaćaju deontičku etiku. Stoga bi, konzekvencionalistički gledajući, bilo opravdano ljude uvjeravati u istinitost deontičke etike usprkos tome što bi deontička etika po pretpostavci bila neistinita. Svi navedeni primjeri su primjeri koji svje-

4

Isti se prigovor upućuje i teoriji racionalnog odlučivanja i teoriji igara – da su one nešto što je prekomplikirano da bi ikada moglo imati ikakvu praktičnu vrijednost. Međutim, usprkos tom prigovoru, nitko ne dovodi ozbiljno u pitanje njihovu vrijednost, one se i dalje razvijaju i na njima se i dalje radi.

5

Tu prije svega treba istaknuti knjigu *Ethics* P. H. Nowell-Smitha iz 1954., *Ethical Theory* Richarda B. Brandta iz 1959. i *Uvod u etiku* J. D. Mabbotta iz 1966.

doče protiv konzekvencionalizma a u prilog deontičke etike, međutim, samim time što govore u prilog pravila, oni ujedno svjedoče i u prilog utilitarizmu pravila.

Utilitarizam pravila sigurno predstavlja poboljšanje u odnosu na utilitarizam postupaka; ne podliježe nizu prigovora kojemu podliježe utilitarizam postupaka. Međutim, izgleda da utilitarizam pravila ipak predstavlja nestabilnu poziciju koja je formulirana prilično arbitrarno i *ad hoc*. Naime, *ako pravila prihvaćamo zato što dovode do dobrih posljedica, onda nije jasno zašto ne bismo dopustili izuzetke u situacijama u kojima izuzetci dovode do boljih posljedica*. Plauzibilna je pretpostavka da se ne smije lagati zato što bi laganje u najvećem broju slučajeva dovelo do lošijih posljedica od govorenja istine. Međutim, sigurno postoje pojedini slučajevi u kojima laganje dovodi do boljih posljedica od govorenja istine. Trebate li pomahnitalom mužu s upaljenom motornom pilom u ruci reći gdje se skriva njegova žena? Trebate li čovjeku na samrti reći da će sigurno umrijeti u slijedećih deset minuta? Izgleda očito da ne trebate, u prvom slučaju čak da ne smijete. Ili, zamislite da u razdoblju suše vlasti apeliraju na građane da reduciraju potrošnju vode. Jasno, svima će biti bolje ako se svi budu pridržavali tog apela; neće se potrošiti sve zalihe vode pa će do kraja suše svi imati dovoljno vode za najnužnije potrebe. Međutim, vode ipak ima toliko da bi je kroz cijeli period suše nekoliko ljudi moglo trošiti do mile volje; nekoliko puta dnevno puniti kadu, prati auto, zalijevati vrt, itd. Ako bismo bili vođeni idejom najveće ukupne količine sreće, trebali bismo dozvoliti takve izuzetke naprosto zato što oni uvećavaju ukupnu količinu sreće. Dakle, najgore stanje stvari je ono u kojem se nitko ne pridržava apela pa svi ostanu bez vode, bolje stanje stvari je ono u kojem se svi pridržavaju apela, a još je bolje stanje stvari u kojem se većina pridržava apela, a nekolicina ga krši. Jasno, ako bi ostali vidjeli da se neki ne pridržavaju apela za smanjenje potrošnje, onda se ni oni ne bi pridržavali apela pa bi svi ostali bez vode. Zbog toga je najbolje stanje stvari u kojem se većina pridržava apela, a nekolicina ga u tajnosti krši. Ako pravilo o smanjenju potrošnje vode utilitarist pravila opravdava ukupnom količinom sreće, onda mora prihvatiti i tajno kršenje pravila, budući da ono dovodi do još veće ukupne količine sreće. Dakle, općenito govoreći, problem za utilitarizam pravila jest u tome što oni isti razlozi koji inače opravdavaju pravilo u nekim situacijama opravdavaju izuzetak, a ako su to razlozi zbog kojih smo prihvatili pravilo onda zbog tih istih razloga, ovisno o situaciji, moramo prihvatiti i izuzetak. Budući da utilitarist pravila nema načina da opravda pridržavanje pravila u svim situacijama, bez obzira na posljedice u pojedinom slučaju, briše se bilo kakva sadržajna razlika između utilitarizma pravila i utilitarizma postupaka te utilitarizam pravila zapravo opet postaje utilitarizam postupaka izložen svim standardnim prigovorima.

Nepriistranost

Raspravljajući o utilitarizmu, posebno trebamo obratiti pažnju na činjenicu da utilitaristi uvijek govore o *ukupnoj* količini sreće. Dakle, ne radi se o mojoj ili tvojoj, našoj ili vašoj sreći, već o *ukupnoj* količini sreće. *Sreća je sreća i svejedno je čija je*. Moja sreća ne može biti bolja i vrednija samo zato što je moja. Tuđa bol ne može biti manje važna i manje loša zato što je tuđa. Svačija sreća jednako vrijedi. Ono što trebamo činiti jest uvećavati ukupnu količinu sreće, ma čija ona bila. Ako u nekim okolnostima postupak A donosi po 5 jedinica sreće i meni i vama, a postupak B donosi po 7 jedinica sreće i meni vama, jasno je da trebam učiniti B. Međutim, u okolnostima u kojima postupak A

meni donosi 9 jedinica sreće a vama 0, a postupak B vama donosi 10 jedinica sreće a meni 0, *ja sam dužan učiniti B zato što B dovodi do veće ukupne količine sreće*, bez obzira kome od nas dvojice koliko sreće donosi taj postupak. Stoga je utilitarizam *krajnje ne-egoistička teorija*.⁶ Štoviše, u tolikoj je mjeri anti-egoističan da često izgleda pretjeran i neodrživ. Tko od nas može tražiti da rasprodamo svu svoju imovinu i pare podijelimo onima koji su u lošijem položaju od nas? Tko od nas može tražiti da se za djecu u udaljenim krajevima Afrike brinemo jednako kao i za svoju vlastitu? Na koncu, tko može od mene tražiti da odustanem od 9 jedinica svoje sreće da bih time svome susjedu, sugrađaninu ili čak Kinezu ili Indijcu donio 10 jedinica sreće? Etička teorija koja ima takve posljedice i koja postavlja takve zahtjeve na naše ponašanje sigurno izgleda pretjerana i neprimjerena. Izgleda da zadovoljavajuća etička teorija mora objasniti zašto intenzitet naših dužnosti prema drugim ljudima opada što su nam ti ljudi udaljeniji, socijalno ali i prostorno. Dužnosti prema vlastitoj djeci jače su od dužnosti prema nećacima, dužnosti prema nećacima jače su od dužnosti prema ostaloj djeci u istoj školi ili kvartu, ako se tu uopće može govoriti o bilo kakvim dužnostima, a da ne spominjemo djecu s drugih kontinenata. Stoga na ovome mjestu utilitarist treba ili modificirati svoju teoriju ili nas uvjeriti da prihvatimo njene radikalne posljedice. Mogao bi, na primjer, tvrditi da je iz čisto praktičnih razloga bolje da se brinemo za svoju djecu nego za djecu u Africi ili Latinskoj Americi; o vlastitoj ćemo se djeci bolje i lakše brinuti naprosto zato što su nam bliža u prostoru. Ili, mogao bi tvrditi da će sustav u kojem se svatko brine o svojoj djeci, dugoročno gledajući, dovesti do najveće ukupne količine sreće, ili ponuditi neko slično rješenje u utilitarističkom duhu. S druge strane, utilitarist bi mogao ustrajati na jednostavnom stavu da svačija sreća jednako vrijedi i inzistirati da je, etički gledajući, svejedno je li neko dijete naše ili nije; budući da sreća svakog djeteta vrijedi jednako, jednako smo dužni brinuti se o svakom djetetu.

Personalni i impersonalni razlozi

Nitko neće poricati da sreća svakog djeteta jednako vrijedi, međutim, izgleda da iz toga naprosto *ne slijedi* da se trebamo brinuti za svu djecu jednako, bila ona naša ili ne. Izgleda da niz dužnosti koje imamo prema drugim ljudima izvire upravo iz toga što smo s njima *u nekom posebnom odnosu*; do njih nam treba biti stalo bitno više nego do drugih ljudi upravo zato što su to *naša* djeca, *naši* roditelji, *naši* prijatelji, *naši* sugrađani, itd. Drugim riječima, pitanje je *da li samo iz toga što je X dobro slijedi da ja imam razlog da činim X*. Za utilitariste, kao i za ostale konzekvencionaliste, veza je tu sasvim jasna i jednostavna; *ako je X dobro, onda svatko od nas ima razlog da uvećava količinu X-a*. Tu je utilitaristička metodologija krajnje jednostavna; *prvo se identificira*

6

Nije mi jasno zašto je u nas vrlo rasprostranjeno potpuno pogrešno shvaćanje da se u utilitarizmu radi o *vlastitom* interesu, dakle, da se utilitarizam svodi na nekakav kratkoročni egoizam ili nešto slično. Možda se radi o nepoznavanju samih djela i zaključivanju o sadržaju isključivo na osnovi naziva; budući da »utilitas« znači »korist« pogrešno se zaključuje da se mora raditi o poziciji koja promiče vlastitu korist. Doista, Mill nije baš najsretnije odabrao naziv za poziciju koju je zastupao. Možda se pod ideološkim pritiskom

u prošlosti utilitarizam vezao uz stereotipnu sliku zapadnjačkog potrošačkog društva i shvaćanja društva kao skupa racionalnih egoista koji isključivo teže vlastitoj koristi. Kako bilo, utilitarizam je zapravo radikalno ne-egoistička pozicija. Derek Parfit, u *Reasons and Persons*, upravo u Sidgwickovim radovima pronalazi uporište za svoju poznatu anti-egoističku tezu da sreća druge osobe u sadašnjosti B za racionalnu osobu A predstavljati jači razlog za djelovanje nego vlastita sreća iste osobe A u daljoj budućnosti.

najviše dobro a onda se tvrdi da se etički ispravno djelovanje sastoji u uvećavanju tog dobra. Međutim, pitanje je da li iz toga što bi bilo bolje da ima više *X*-a slijedi da baš *ja* trebam uvećavati količinu *X*. Iako je bolje da djeca u Africi ne gladuju, pitanje je da li je *na vama* da vi to spriječite; iako je bolje da u šumi nema smeća, pitanje je da li je *na vama* da ga vi očistite; iako je bolje da na Bliskom istoku vlada mir, pitanje je da li je *na vama* da ga uspostavite; itd.⁷ Utilitaristi smatraju da za moralnu osobu činjenica da bi bolje da bude više *X*-a treba *direktno i automatski* biti razlog da se uvećava količina *X*-a, dok kritičari utilitarizma to poriču. Drugim riječima, utilitaristi smatraju da razlozi za djelovanje trebaju biti *impersonalni (agent-neutral)*, dok njihovi oponenti smatraju da takvih razloga naprosto nema i da svi razlozi za etičko djelovanje moraju biti *personalni (agent-relative)*.⁸ Dakle, pitanje je može li utilitarizam objasniti prirodu moralne motivacije kod normalnih i moralnih ljudi. Ako dužnosti koje nam nameće utilitarizam doista previše odstupaju od onoga za što inače vjerujemo da su dužnosti normalnih i moralnih ljudi, onda ne može objasniti prirodu i izvor moralnih dužnosti te ga stoga treba odbaciti kao neprimjerenu i neprihvatljivu teoriju.

Distribucija dobara

Iako utilitaristi govore o *najvećoj sreći najvećeg broja*, u pravilu tvrde da je najbolja distribucija dobara ona koja dovodi do *najveće ukupne količine sreće*, bez obzira na to kako je ta sreća raspoređena među pojedincima. Država u kojoj je bruto nacionalni dohodak po stanovniku 7000\$ *bolja je* od države u kojoj je taj dohodak 6000\$ ili 5200\$, bez obzira na socijalne razlike unutar države; bolje je ono društvo koje je *u prosjeku* bogatije. Drugim riječima, utilitarizam, barem u svom najjednostavnijem obliku, nije osjetljiv na raspoređenost dobara u društvu. Istina, uspoređivanje bruto nacionalnog dohotka po stanovniku je *najjednostavniji* način uspoređivanja kvalitete života u različitim državama; vrlo je teško kvantitativno izraziti raspoređenost dobara među pojedincima. Međutim, utilitaristi ne izbjegavaju raspravu o distribuciji dobara među pojedincima zato što je teško mjerljiva, izbjegavaju je zato što smatraju da je *irelevantna*. Za utilitariste je naprosto najbolja ona distribucija koja dovodi do *najveće ukupne količine dobra*, ma kako ta dobra bila raspoređena među pojedincima. Za utilitariste je *svejedno* hoće li bogatstvo biti koncentrirano u rukama nekolicine ili će biti ravnomjerno raspoređeno, oni smatraju da jedino što treba vrednovati jest ukupna količina bogatstva. Jasno, ovaj utilitaristički stav, koliko god bio jasan i jednostavan, vrlo je problematičan i pitanje je da li je održiv. Pitanje je može li društvo u kojem se jedni voze u skupocjenim jahtama i kupaju u bazenima svojih vila dok drugi ruju po kantama od smeća, biti jednako dobro kao i društvo u kojem svi imaju neki prosječan standard, jasno, pod pretpostavkom da je prosječna količina dobra u ta dva društva jednaka. Zamislite da vam ekscentrični bogataš ponudi da njegove novce dijelite dvojici ljudi o kojima ne znate ništa. Novce možete podijeliti na tri načina, A: prvome 10 i drugome 10, B: prvome 10 a drugome 15, C: prvome 5 a drugome 25. Recimo da se radi o tisućama kuna ili eura. Dakle:

	A	B	C
O ₁	10	10	5
O ₂	10	15	25
Ukupno	20	25	30

O toj dvojici, O_1 i O_2 , ne znate ništa, ne znate ni njihove potrebe, ni njihove zasluge, ni okolnosti u kojima se nalaze. Ekscentrični bogataš je toliko bogat da je njemu potpuno svejedno hoćete li podijeliti 20, 25 ili 30 tisuća njegovih kuna, on tu razliku neće ni osjetiti. Vi tako i onako nećete dobiti ništa, vama je svejedno koliko ćete kome dati. Možete zamisliti da dijelite novce UN-a državama o kojima ne znate ništa, ili da županijske novce dijelite udrugama o kojima ne znate ništa.⁹ Ukratko, u situaciji ste da dijelite *manu s neba*. Kako biste podijelili novce? Za koju biste se distribuciju odlučili, A, B ili C? Što mislite, koja je distribucija bolja?

Egalitarist bi preferirao distribuciju A naprosto zato što sredstva dijeli na *jednake* dijelove. Budući da nemamo nikakvih saznanja kojima bi se eventualno mogla opravdati razlika u distribuciji – saznanja o potrebama i zaslugama ljudi kojima dijelimo sredstva, jedina pravedna, poštena i dobra distribucija jest A. Dakle, *dok nema razloga da distribucija bude nejednaka, ona treba biti jednaka*. Pored toga, u distribuciji B O_1 bi bio u *relativno* lošijem položaju u odnosu na O_2 ; iako bi O_1 u B imao 10 tisuća isto kao i u A, u B bi imao 5 tisuća manje od O_2 . Iako je 10 tisuća uvijek 10 tisuća, nije svejedno hoće li vam plaća biti 10 tisuća u društvu u kojem i svi ostali imaju 10 tisuća ili u društvu kojem svi ostali imaju 15 tisuća. Čak i pod pretpostavkom da je platežna moć u oba slučaja jednaka, u drugom je slučaju *vama lošije nego drugima*. Jasno, u distribuciji C O_1 je i u *relativno* lošijem položaju u odnosu na O_2 i u *apsolutno* lošijem položaju u odnosu na svoj položaj u distribucijama A i B. O_1 je u C relativno gledajući u peterostruko lošijem položaju od O_2 , dok je u apsolutnim razmjerima u dvostruko lošijem položaju nego u A ili B.

Utilitarist bi svakako odbacio distribuciju A zato što je ukupna količina podijeljenih dobara u njoj najmanja; B i C su bolje naprosto zato što je u njima veća ukupna količina dobra, najbolja je C zato što je u njoj ukupna količina dobra najveća. Utilitarističko rasuđivanje se i ovdje oslanja na intuiciju da je dobro uvijek dobro i da je svejedno čije je i tko ga koliko ima. Ako je X dobro, onda što više X-a to bolje, a najbolje je ono stanje stvari u kojem ima najviše X-a, u ovom slučaju, to je distribucija C. Iako bi dosljedni utilitarist bez razmišljanja prihvatio distribuciju C, zanemarimo nakratku opciju C i usredotočimo se na odnos između A i B. Bi li to što bismo u B O_1 stavili u relativno lošiji položaj bio dovoljan razlog da O_2 *ne* damo dodatnih 5 tisuća koje bismo mu mogli dati a da ništa ne oduzmemo od O_1 ? U oba slučaja O_1 dobija jednako a u drugom slučaju O_2 dobija više. Zašto ne bismo čovjeku dali dodatnih 5 tisuća koje nikoga ništa ne koštaju? Da ste vi na mjestu O_1 što biste predložili onome tko dijeli novce, da mu da dodatnih 5 tisuća ili ne? Vi ništa ne gubite a onaj drugi dobija, nije li onda bolje da on dobije nego da ne dobije? Ne bi li preferiranje A pred B s vaše strane bila *čista zavist*? Čemu takva *uravnilovka*? Iako egalitarizam ima puno dobrih strana, ovo je situacija u kojoj se jasno vidi

7

Ovdje se na radi o tome kako motivirati amoralistu da bude moralan, ovdje se radi o tome što bi za normalnu i moralnu osobu trebalo predstavljati razlog za djelovanje.

8

Više o ovom problemu može se naći u tekstu Davida McNaughtona i Piersa Rawlinga »Deontology«, § 1.4, u *The Oxford Handbook of Ethical Theory* Davida Coppia.

9

Možete zamisliti da poklanjate ovce vlasnicima stada, da dijelite kilometre vodovoda ili asfalta mjestima u nerazvijenim područjima, da studentima iz nerazvijenih zemalja dijelite stipendije, itd.

njegov osnovni problem; posljedica dosljednog provođenja jednakosti jest da *ako ne može svima biti bolje da onda nikome ne smije biti bolje*.¹⁰ Oni koji bi mogli imati više nego što imaju ne smiju imati više nego što imaju da ne bi imali više od ostalih. Štoviše, ako se onima koji imaju manje ne može dodati, onda treba oduzeti onima koji imaju više, tako da svi imaju jednako. Jasno, za utilitariste je ovakvo rasuđivanje potpuno pogrešno, u duhu utilitarizma je suprotna intuicija da *ako već ne može svima biti bolje da onda treba biti bolje barem onima kojima može biti bolje*. Ovdje utilitaristička intuicija izgleda jača te stoga izgleda da B ipak odnosi prevagu nad A. Međutim, ako smo na osnovi utilitarističkih razloga dali prednost distribuciji B pred A, onda bismo na osnovi istih razloga trebali dati prednost distribuciji C pred B. Ipak, pitanje je da li je C bolja od B, ako je uopće bolja, na osnovi istih razloga na osnovi kojih je B bolja od A.

Usprkos utilitarističkim razlozima, distribucija C je upitna jer je u njoj O_1 prošao lošije nego u A i B. Pitanje je da li je opravdano nekom smanjiti za 5 da bi se drugome povećalo za 10 (C u odnosu na B) ili nekome smanjiti za 5 da bi se drugome povećalo za 15 (C u odnosu na A). Iako ne znamo ništa o potrebama osoba kojima dijelimo novce, osjećali bismo nekakvu nelagodu kada bismo O_1 zakinuli za 5 zato da bismo O_2 povećali iznos za dodatnih 10 ili 15. Imamo intuiciju da je nepravedno nekome oduzeti da bi se dalo nekome drugome. Istina, ovdje ne bismo O_1 oduzeli nešto što je on od prije imao, ovdje dijelimo manu s neba, ali bismo ga ipak zakinuli u smislu da mu ne bismo dali nešto što bismo mu mogli dati kada bismo se odlučili za A ili B. Slijedeći razlog da isključimo opciju C jest to što *vrijednost dobra često rapidno opada s povećanjem njegove količine*. *Marginalna korisnost* dobra bitno je niža od korisnosti dobra. Vrijednost prvog stana do kojeg dođete bitno je viša od vrijednosti svakog slijedećeg stana, bez obzira na njihovu tržišnu vrijednost. Vrijednost trećeg para cipela nije jednaka vrijednosti pedesetog. Isto vrijedi i za novce; povišica od tisuću kuna *ne vrijedi jednako* onome tko ima dvije tisuće mjesečno kao i onome tko ima dvadeset. Upravo iz tog razloga 5 tisuća koje O_1 ne dobija u C može vrijediti više od 15 tisuća koje O_2 dobija u C. Fenomen *marginalne korisnosti* pokazuje da utilitaristi jako griješe kada prešutno pretpostavljaju da je vrijednost dobra uvijek jednaka i da linearno raste s povećanjem količine dobra.¹¹ Pretpostavka da *ako je X dobro, onda što više X-a to bolje* naprosto nije istinita.

Intuicije o marginalnoj korisnosti još više zaoštava ideja *minimuma*; minimuma hrane potrebnog da bi se čovjek održao na životu, praga ljudskog dostojanstva, takozvane potrošačke košarice, minimuma potrebnog za pristojan život, itd. Dakle, ideja je da postoji minimum potreban za normalan život i da je situacija alarmantna kada se netko nađe ispod tog minimuma. Stoga nam sama mogućnost da netko ostane ispod minimuma ulijeva averziju prema velikim razlikama u distribuciji dobara. Kada bi se u izloženom primjeru radilo o mjesečnim plaćama i kada bi 10 tisuća bio minimum dovoljan za pristojan život, usprkos većoj ukupnoj količini novaca, odbacili bismo opciju C zato što nekoga ostavlja ispod potrebnog minimuma. Iako u izloženom primjeru po pretpostavci ne znamo ništa o potrebama, sama mogućnost da je 5 tisuća koje O_1 dobija u C ispod nekog minimuma čini nas nesklonima opciji C.

Minimum i marginalna korisnost prirodno dovode do ideje *prioriteta*. Općenito govoreći, prioritet imaju oni kojima je lošije; *što je nekome lošije, to mu prije treba pomoći*; najprije treba pomoći onima kojima je najgore. Ponekad govorimo o »onima kojima je pomoć najpotrebnija«, jasno, pri tome mislimo na one kojima je najgore. Zamislite da stanujete u predgrađu i da imate dvoje

djece, jedno je zdravo i čilo i odgovara mu takva okolina, društvo, blizina prirode, itd. Međutim, drugo dijete ima neki ozbiljan i bolan hendikep te bi mu zbog blizine bolnice i odgovarajuće škole bilo puno lakše kada biste stanovali u gradu. Što biste učinili, da li biste se zbog toga preselili u grad? Da li biste se preselili u grad čak i kada biste time manje pomogli drugom djetetu nego što biste odmorili prvome, dakle, čak i kada bi dobitak za hendikepirano dijete bio manji od gubitka za zdravo? Izgleda da bi se u takvim okolnostima trebalo preseliti u grad upravo zato što je hendikepiranom djetetu lošije i njemu je pomoć *potrebnija*. Štoviše, izgleda da bi se trebalo preseliti u grad i kada biste imali još jedno ili dvoje zdrave djece i to opet iz istog razloga: potrebe djeteta kojemu je bitno lošije nego drugoj djeci *imaju prioritet*.¹² Na osnovi iste intuicije, intuicije o prioritetu, bili bismo neskloni distribuciji C. Iako ne znamo ništa o potrebama O_1 i O_2 i okolnostima u kojima žive, preferirali bismo distribucije A i B zato što je u distribuciji C, relativno gledajući, O_1 u pet puta lošijem položaju od O_2 . Dakle, smatrali bismo da povećanje od 5 jedinica za O_1 *ima prioritet* nad povećanjem od 10 ili 15 jedinica za O_2 .

Uvid da smanjenje nesreće ima prioritet pred uvećanjem sreće osnovna je intuicija *negativnog utilitarizma*. To je etička teorija prema kojoj osnovni cilj etičkog djelovanja jest *minimiziranje boli i patnje* a ne maksimiziranje sreće.¹³ Tako prema negativnom utilitarizmu *ispravan postupak* ne bi bio onaj dovodi do najveće ukupne količine sreće, već onaj koji dovodi do *najmanje ukupne količine nesreće*, to jest, boli i patnje. Dakle, od svih mogućih postupaka koje možemo izvršiti u danim okolnostima ispravan je upravo onaj koji *u najvećoj mjeri umanjuje nesreću*. Motivi za negativni utilitarizam su jasni, to su intuicije koje upravo razmatramo. Negativni utilitarizam, isto kao i pozitivni, primjereniji je odlukama koje imaju posljedice po veći broj ljudi; budući da pojedinci tako i onako teže vlastitoj sreći, negativni utilitarizam prvenstveno bi trebala provoditi država socijalnom politikom i općenito mjerama za pomoć onima čiji je položaj u društvu najlošiji. To je sigurno vrlo suvisao i trezven zahtjev, međutim, negativni utilitarizam nailazi na vrlo jednostavan problem.

10

U literaturi na engleskom koristi se izraz *The Levelling Down Objection*. Prigovor se u pravilu ilustrira krajnje brutalnim primjerom vida; kada bi nejednakosti stvarno bile nedopustive, onda bi, budući da su neki ljudi slijepi, trebalo oslijepiti svih tako da svi budu jednaki.

11

Bilo bi zanimljivo vidjeti do kakve bi distribucije dobara doveo utilitarizam uz pretpostavku marginalne korisnosti, dakle kada bi utilitaristi odustali od pretpostavke da jednaka količina dobra ima jednaku vrijednost uvijek, svuda i za svakoga. Uz uvrštavanje odgovarajućih vrijednosti, utilitarizam bi mogao dovesti i do potpunog egalitarizma. To je očito u okolnostima u kojima način raspodjele ne mijenja ukupnu količinu dobra koje se raspoređuje.

12

Ovaj poznati primjer izložio je Thomas Nagel u članku »Equality« iz 1978., objavljenom u knjizi *Mortal Questions* iz 1979., on smatra da je ideja prioriteta zasnovana u ideji jednakos-

ti. Derek Parfit i Harry Frankfurt smatraju da ideja prioriteta *nije* zasnovana u ideji jednakosti već da je od nje nezavisna. Derek Parfit u članku »Equality and Priority« iz 1995. objavljenom i u zborniku Andrew Masona *Ideals of Equality* iz 1998. Harry Frankfurt u članku »Equality as moral ideal« iz 1987., objavljenom u knjizi *The importance of What We Care About* iz 1988. Frankfurt, na primjer, smatra da ono što ljudi zapravo žele kada se zalažu za jednakost često nije to da *svi imaju jednako* već to da *svi imaju dovoljno*. Mislim da je ova dijagnoza točna i važna; intuicije o potrebama i zadovoljenju minimuma treba pažljivo razlučiti od intuicija o jednakosti.

13

Otac negativnog utilitarizma jest Karl Popper; formulirao ga je u svom djelu *Otvoreno društvo i njegovi neprijatelji* iz 1952., tom I, poglavlje 5. Zanimljivo je da je Popper obrnuo intuicije i u filozofiji znanosti; daleko veću težinu pridao je pokušajima falsifikacije znanstvene teorije nego pokušajima njene verifikacije.

Naime, ako bi najbolji mogući postupak bio onaj koji bi u najvećoj mogućoj mjeri smanjio bol, onda bi *najbolje što bismo mogli učiniti* bilo da što prije konstruiramo i aktiviramo bombu koja bi jednom zauvijek uništila sav osjetilni život u univerzumu. Pri tome bi bilo najbolje kada bi takva bomba djelovala trenutno tako da osjetilni organizmi ne prolaze kroz bolnu agoniju umiranja. Pouka ovog *reductia ad absurdum* u maniri dr. Strangelovea jest jasna: *uklanjanje boli ne može biti jedina vrijednost*, sreća mora imati i pozitivnu vrijednost – kao nešto što je dobro po sebi, a ne samo negativnu – kao nešto što je dobro samo zato što predstavlja odsustvo boli. Dakle, u etičkoj teoriji uklanjanje boli može predstavljati prioritet, ali ne može biti jedino što je po sebi dobro. Možda ono za čim tragaju utilitaristi nije ni maksimiziranje sreće ni minimiziranje nesreće, već maksimiziranje *omjera* sreće i nesreće; možda ne treba težiti ni najvećoj ukupnoj količini sreće ni najmanjoj ukupnoj količini nesreće već najboljem omjeru sreće i nesreće. Svijet s najvećom ukupnom količinom sreće lako bi mogao biti i svijet s najvećom ukupnom količinom nesreće. Vjerojatno je da bi to naprosto bio svijet s najvećim brojem ljudi, on bi sadržavao i najveću količinu sreće i najveću količinu nesreće. Zbog ograničenosti resursa, svijet s manjim brojem stanovnika vjerojatno bi imao bitno bolji omjer sreće i nesreće, iako bi sadržavao manju ukupnu količinu sreće. Pitanje je koji bi svijet bio bolji, onaj koji bi zbog većeg broja stanovnika sadržavao veću ukupnu količinu sreće ili onaj koji bi zbog manjeg broja stanovnika imao bolji omjer sreće i nesreće. Čini nam se da bi bolji bio onaj koji bi zbog manjeg broja stanovnika imao bolji omjer sreće i nesreće. Koja je država bolja, Švedska ili Kina, Belgija ili Indija? Ako vam je pitanje nejasno, upitajte se u kojima biste od tih država više željeli živjeti. Tu se ponovno vidi da utilitaristi griješe kada inzistiraju na ukupnoj količini sreće bez obzira na raspoređenost sreće među pojedincima.

Vratimo se na raspravu o prioritetu. Vrlo je zanimljivo pitanje *zašto* smatramo da prioritet imaju oni kojima je lošije. Neki autori smatraju da intuicije o prioritetu imaju svoje uporište u intuicijama o *jednakosti*; pomoć hendikepiranom djetetu ima prioritet zato što je hendikepirano dijete u *lošijem položaju od zdravog*, a budući da nema opravdanja za tu nejednakost, treba ju što je moguće više smanjiti. Međutim, pitanje je jesu li intuicije o prioritetu doista zasnovane na intuicijama o jednakosti. Naime, hendikepiranom djetetu bi *pomoć bila jednako potrebna i kada bi bilo jedino dijete*. Njemu nije potrebna pomoć zato da bi se smanjila razlika između njega i zdravog djeteta, već zato da bi se moglo što je moguće normalnije razvijati, bez obzira na to ima li braće i sestara i u kakvom su oni položaju. Dakle, ne radi se o tome da će hendikepirano dijete biti u lošijem položaju u odnosu na zdravo, već se radi o tome da mu je naprosto potrebna pomoć, bez obzira na to kako je ostaloj djeci. Najjednostavnije rečeno, ako nekome treba pomoći onda mu treba pomoći ne zato da bi mu bilo jednako kao i drugima nego mu treba pomoći naprosto zato što mu treba pomoći. To pokazuje da intuicije o prioritetu *nisu* zasnovane na intuicijama o jednakosti već da su *nezavisne* od njih. Ako nekome treba 5000 kalorija dnevno, onda mu treba 5000 kalorija dnevno *ma koliko trebalo drugim ljudima*; ako nekoj obitelji treba 10000 kn mjesečno, onda im treba 10000 kn mjesečno, *ma koliko trebalo ostalim obiteljima*. Ako je ljudima koji se nalaze na 5000 m nadmorske visine potreban dodatni kisik da bi mogli normalno disati, onda im je potreban dodatni kisik bez obzira što ostalima koji se nalaze na manjoj visini nije potreban dodatni kisik, *bio bi im jednako potreban i kada ne bi bilo nikoga ispod 5000 m*. Stoga, ako su intuicije o prioritetu nezavisne od intuicija o jednakosti, onda nas razlozi na osnovi kojih odbacujemo intuiciju C ne obvezuju da automatski prihvatimo distribuciju

A. Razmatranja o prioritetu navode nas da odbacimo C, ali, budući da nisu zasnovana na intuicijama o jednakosti, ne navode nas da prihvatimo A.

Vidjeli smo, *utilitaristi* preferiraju društvo s najvećom ukupnom količinom dobra, bez obzira na distribuciju među pojedincima. Ovaj se utilitaristički stav često opravdava sljedećim i sličnim razlozima. Prvo, budući da se u svakom društvu dio bogatstva ipak prelijeva od bogatijih prema siromašnijima, siromašniji u bogatom društvu ipak će živjeti bolje od siromašnijih u siromašnijem društvu. Drugo, budući da bogatstvo akumulirano u rukama nekolicine olakšava investiranje i otvaranje novih radnih mjesta, društvo s velikim socijalnim razlikama ima bolju perspektivu razvoja, tako da će dugoročno gledajući i siromašnijima biti bolje da žive u društvu s većim socijalnim razlikama.¹⁴ Treće, argumentirajući protiv egalitarista, utilitaristi tvrde da će u društvu u kojem postoje razlike ljudi biti više stimulirani na rad nego u društvu u kojem bi imali jednake garantirane prihode, tako da je, dugoročno i ukupno gledajući, za svih bolje da u društvu postoje nejednakosti.¹⁵ Zbog toga je utilitarizam blizak *neoliberalizmu* – gledištu da su socijalne razlike, ma kako velike bile, potpuno prirodne i potpuno opravdane, jasno, dok su god ostvarene na legalan način. Navedeni utilitaristički razlozi mogu ali i ne moraju biti točni; možda će upravo društvo s manjim socijalnim razlikama biti dugoročno i ukupno gledajući uspješnije; socijalne razlike imaju tendenciju da se s vremenom povećavaju a ne da se smanjuju; ljudi kojima je loše i nakon uloženog truda sigurno neće biti motivirani za daljnji rad; itd. Stoga bi se dosljedni utilitarist, ako bi se ispostavilo da socijalna jednakost dugoročno gledajući dovodi do najveće ukupne koristi, zalagao da socijalnu jednakost. Međutim, u tom bi slučaju socijalna jednakost za utilitaristu imala isključivo *instrumentalnu* vrijednost, ne bi bila nešto što je *dobro po sebi*, već nešto što je dobro samo zato što *dovodi do onoga što je dobro po sebi*, a to je za utilitaristu najveća ukupna količina dobra. Isto tako, i izložena tri razloga kojima utilitarist opravdava socijalnu nejednakost za utilitaristu imaju isključivo *instrumentalnu* vrijednost; nejednakosti su dobre i prihvatljive u mjeri u kojoj dovode do najveće ukupne količine dobra. Iako je utilitarizam sam po sebi neutralan u odnosu na jednakost ili nejednakost u distribuciji dobara, navedeni razlozi kojima se opravdavaju nejednakosti formulirani su tako da pokazuju da će *i onima kojima je lošije* biti bolje ako se zadrže nejednakosti u društvu. Stoga je pitanje što ti razlozi zapravo pokazuju, može ih se shvatiti kao da pokazuju da je zadržavanje nejednakosti u društvu naprosto *najbolji način* ili barem *dovoljno dobar način* da bude bolje i onima kojima je sada najlošije. Ako je to tako, onda snaga tih razloga ne leži u utilitarističkoj intuiciji da je najbolja ona distribucija koja dovodi do najveće ukupne količine sreće, već u intuicijama o *prioritetu*. Stoga navedena tri razloga doista potkrepljuju utilitarističke intuicije samo uz vrlo jake i prilično problematične empirijske pretpostavke o funkcioniranju ekonomije. Navedeni razlozi ne mogu nam direktno pomoći pri odlučivanju između distribucije A, B i C zato što te distribucije po pretpostavci primjera predstavljaju finalna stanja stvari koja vrednujemo *po sebi* a ne kao sredstva koja dovode do neke daljnje distribucije. Jasno, oni mogu biti indirektno relevantni; moglo bi se tvrditi da distribucija C može biti bolja i za O_1 zato što će se nakon niza socijalnih i financijskih interakcija

14

Razmišljajući na takav način, neki su naši političari čak tvrdili da bi u Hrvatskoj trebalo biti 200 bogatih obitelji koje bi onda predstavljale lokomotivu ekonomskog razvoja.

15

Ovo je temeljna kapitalistička kritika socijalizma.

dio sredstava od O_2 preliti u džep O_1 , tako da će dugoročno gledajući i O_1 biti na koristi, čak i više nego da je odmah u početku dobio 10 umjesto 5. Javno, ova je tvrdnja problematična, ali čak i kad bi bila točna, pokazivala bi da je uvećanje ukupne količine dobara prihvatljivo *samo ako* može dovesti do poboljšanja statusa onih kojima je najlošije. To pak, pokazuje da distribuciju C treba odbaciti ako ju se vrednuje intrinzično, bez obzira na posljedice do kojih bi mogla dovesti.

Na koncu, izgleda da i dalje ostaje otvoreno pitanje, koju distribuciju prihvatiti: A, B ili C? Iako vrlo jaki razlozi isključuju opcije A i C, i u igri ostavljaju samo B kao najbolju opciju, opcija B nam ipak izgleda kao neko kompromisno i neprincipijelno rješenje. Zašto ne *svima jednako* (A)? Zašto ne *ukupno najviše* (C)?

Bibliografija

- Bentham, Jeremy: *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*, Oxford: Clarendon Press, 1907. (1780)
- Brandt, B. Richard: *Ethical Theory*, Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall, 1959.
- Copp, David (ur.): *The Oxford Handbook of Ethical Theory*, Oxford: Oxford University Press, 2006.
- Darwell, Stephen: *Consequentialism*, Oxford: Blackwell, 2002.
- Frankfurt, Harry: »Equality as a Moral Ideal«, *Ethics* 98, 1987., objavljeno i u Frankfurtovoj knjizi *The Importance of What We Care About*, Cambridge: Cambridge University Press, 1988. Hooker, Brad – Mason, Elinor – Miller Dale (ur.): *Morality, Rules, and Consequences*, Edinburgh: Edinburgh University Press, 2000.
- Mabbott, J. D.: *Uvod u etiku*, Beograd: Nolit, 1966.
- McNaughton, David i Rawling, Piers: »Deontology«, u *The Oxford Handbook of Ethical Theory* Davida Copp.
- Mason, Andrew (ur.): *Ideals of Equality*, Blackwell, 1998.
- Mill, John Stuart: *Utilitarizam*, Beograd: Kultura, 1960. (1867)
- Nagel, Thomas: »Equality«, *Critica*, 1978, objavljeno i u *Mortal Questions*, Cambridge: Cambridge University Press, 1979.
- Nowell-Smith, P. H.: *Ethics*, Harmondsworth: Penguin Books, 1961. (1954)
- Parfit, Derek: *Reasons and Persons*, Oxford: Clarendon Press, 1984.
- Parfit, Derek: »Equality and Priority« (1995), u zborniku Andrew Masona *Ideals of Equality* Popper, Karl: *Otvoreno društvo i njegovi neprijatelji*, Zagreb: KruZak, 2003. (1952)
- Sellars, Wilfred i Hospers, John (ur.): *Readings in Ethical Theory*, New York: Appleton-Century-Crofts, 1970.
- Sen, Amartya i Williams, Bernard (ur.): *Utilitarianism and beyond*, Cambridge: Cambridge University Press, 1982.
- Sidgwick Henry: *The Methods of Ethics*, Indianapolis: Hackett, 1981. (1874)
- Smart, J. J. C. i Williams, Bernard: *Utilitarianism For & Against*, Cambridge: Cambridge University Press, 1973.

Boran Berčić

Utilitarianism

Abstract

In this article the author examines basic intuitions for and against utilitarianism, primarily the problems that utilitarians face within the domain of distributive justice. The clash of intuitions is examined in the idealized situation in which we distribute “mana form haven”, that is, in a situation in which merits, needs, property relationships from the past, etc. are irrelevant by assumption. (10,10; 10,15; 5,25) Even in a such situation, distribution preferred by utilitarianism seems problematic. Intuitions about equality, priority, absolutely and relatively better position, marginal utility, etc. are strong even in the purely abstract situation. It is interesting that utilitarianism is not in conflict with egalitarianism in all possible situations; utilitarian intuitions in conjunction with intuitions about priority and marginal utility in fact have egalitarian consequences.

Key words

consequentialism, utilitarianism, intentions, consequences, greatest happiness principle, calculus of happiness, distribution of goods, egalitarianism, marginal utility, minimum, priority